

De Krústsjerke te Burgum

De Protestantse kerk van Burgum.

Tussen 1050 en 1100 werd de eerste kerk van Burgum gebouwd van tufsteen, een éénbeukige kerk met een toren, gewijd aan Sint Martinus. Van deze eerste kerk zijn de toren en de westmuur bewaard gebleven, opgenomen in de latere uitbouw.

Rond 1150 werd ten noorden van de kerk een klooster gesticht van de Reguliere Kanunikken van St. Augustinus, ook wel genoemd het **Berghklooster** of **Barraconvent** en vanuit dit klooster werd rond 1200 het initiatief genomen om de eenvoudige tufstenen kerk te vergroten tot een driebeukige kerk, nu met als bouw materiaal de pas ontdekte baksteen. Bij deze uitbreiding werd de tufsteen van de oude kerk opnieuw gebruikt onder de bepleisterde binnenmuren en als muurvulling.

De romantische (of laatromaanse) nieuwbouw werd langer en het nieuwe halfronde koor werd even breed als het middenschip.

Opvallend zijn de smalle, ietwat gedrukte spitsboogvensters met kraalprofielen in de dagkant en de spaarvelden met siermetselwerk, sterk verwant met de bouw van de kerken in de (toen nog Friese) Ommelanden. Omdat de nieuwe kerk hoger werd, moest ook de toren worden verhoogd waarbij de bestaande galmgaten werden dichtgezet en nieuwe galmgaten in de verhoging werden aangebracht.

Rond 1300 werd de driebeukige kerk tot kruiskerk verbouwd door de toevoeging van twee ondiepe dwarspanden die nauwelijks ruimtewinst opleverden, maar de kerk kreeg er wel meer allure door en verhoogde daarmee ook de status van het Berghklooster.

De kloostergebouwen ten noorden van de kerk zijn na het verbieden van het katholieke geloof in Friesland in 1580 gesloopt en toen werd de kruiskerk de dorpskerk van Burgum.

In 1610-1611 werden de zijbeuken afgebroken, het bouw materiaal werd gebruikt om de bogen tussen de pilaren dicht te zetten en de kerk werd nog duidelijker een kruiskerk. Echter: de zijbeuken ondersteunden ook het schip en door het wegvallen van deze steun drukten de stenen gewelven de noord-en zuidmuur uit elkaar. Men probeerde de constructie te versterken met trekbalken en muurankers die dwars door de gewelven werden aangebracht en men metselde steunberen tegen de noord-en zuidmuur die het verval moesten keren. Gedurende de hele 18de en 19de eeuw heeft men geprobeerd het kerkgebouw voor verval te behoeden en het muurwerk vertoonde daar tot de restauratie van 1952-1957 vele sporen van.

De restauratie, naar plannen van architect **A. Baart** uit Leeuwarden, behelsde een reconstructie van de toestand van de kerk van vóór 1610, een destijds al omstreden werkwijze vanwege het ontbreken van gegevens over de uiterlijke toestand van de kerk van vóór 1610. Men heeft de nieuwe zijbeuken zeer eenvoudig gedetailleerd en als bouw materiaal gebruikte men een kleiner formaat steen om de reconstructie duidelijk te laten zien. Bouwkundig werd deze reconstructie een grote verbetering voor de stabiliteit van het gebouw en vooral van de gewelven.

Het interieur.

Het voorportaal van de kerk is bevoerd met grafstenen, of fragmenten daarvan, die tijdens de restauratie in het koor van de kerk zijn gevonden. Voor de trap naar de orgelgalerij ligt een priesterzerk uit 1553 met gotische letters en op twee van de hoeken de symbolen van de evangelisten Lucas en Marcus.

Het middenschip en het koor van de kerk dragen het karakter van de romangotiek. Het schip is verdeeld in vijf traveeën en het inspringende en verhoogde koor is een travee diep met een halfronde sluiting. Het schip en het koor hebben koepelachtige gewelven met ronde ribben, die in een sluitsteen of een sluitring samenkomen. Op de gewelven bevinden zich resten van **plafondschilderingen**: plantmotieven, dierfiguren, letters en imitatie metselwerk.

Zware gemetselde pijlers met spitsbogen daartussen scheiden het schip van de gereconstrueerde zijbeuken die zijn gedekte door een vlak houten plafond. Aan de noordzijde van het koor is een restant van een stijl in rode zandsteen met resten van metaal. Vermoedelijk gaat het om een fragment van een tabernakel, waarin in de middeleeuwen de hosties werden bewaard. Onder de ramen bevindt zich een tiental nissen in de muur.

De **inrichting** werd bij de restauratie sterk gewijzigd: de kerkbanken zijn grotendeels vervangen door Deventer stoelen en men heeft van bestaande banken nieuwe gemaakt.

De **preekstoel**, in 1685 voor 273 guldens en 9 stuivers gemaakt door een onbekend gebleven kistenmaker, zat oorspronkelijk op de zuidoostelijke vieringpijler binnen een doophek dat bij de restauratie is verwijderd toen de preekstoel op de noordoostelijke vieringpijler werd geplaatst. De achtkantige kuip heeft op de hoeken vrijstaande gewrongen pilaren en is bereikbaar via een trap die "draait" om een schroefvormige trappaal.

In de dwarspanden staan drie herenbanken, waarvan twee overhuifd; ze zijn samengesteld uit tien oorspronkelijk 17de-eeuwse banken. Het achterschot van de niet-overhuifde bank bevat een paneel met de wapens van **Douwe Karel van Unia**, van 1669 tot 1686 grietman van Tytstsjerksteradiel, en zijn vrouw **Luts van Aylva**. In de Franse tijd zijn de wapens vlak gemaakt, maar aan de hand van de helmtekens konden ze worden geïdentificeerd.

Tegen de westmuur van het zuidertransept staat de grafsteen van **Oedts Arents Haersma** († 1615) en zijn vrouw **Luts Rietsma van Hoytsma** († 1622), later is onder dezelfde steen ook **Odulphus van Hillema** († 1663) begraven. In het noordelijk transept is de steen opgesteld van Kapiteyn **Gellius van Bouricius** († 1654).

In het koor staat het door **Auke Hettema** in 1964 vervaardigde doopvont, geschonken door de bij de restauratie betrokken aannemers.

De avondmaalstafel en de bijbehorende stoel zijn geschonken door de toenmalige burgemeester mr. W.M. Oppedijk van Veen.

Op 7 september 1941 werd een bommenwerper van de RAF op de terugweg van een bombardement op Hüls neegeschoten bij Burgum waarbij de hele bemanning omkwam, waaronder pilot officer **Frank Thorpe**; de hele bemanning ligt in Burgum begraven. De ouders van Frank Thorpe schonken aan de kerk een kroonluchter, met een gedenkplaat boven de noorddeur, als waardering voor de goede zorg voor het graf van hun zoon. Daarna hebben de families Huizinga, Van der Kooi en Van der Goot gezamenlijk de tweede kroonluchter geschonken en de kerkelijke gemeente de derde, ter completering.

De toren

Bij de vergroting van de kerk, rond 1200, was de toren verhoogd en waren de bestaande romaanse galmgaten dichtgezet. Bij de restauratie heeft men deze romaanse galmgaten weer hersteld.

In de toren staat een vermoedelijk 17de-eeuws, later gemoderniseerd, " uyrwerk" waarvan in 1654 werd vermeld dat de schoolmeester het onderhield.

De klok werd in 1662 in Leeuwarden gegoten door **Jurien Balthasar**. Op de mantel is het alliantiewapen **Van Hillema- Haersma** aangebracht.

Het orgel

Het orgel werd tussen 1783 en 1788 voor 2100 caroli guldens gebouwd door **Lambertus van Dam**, ter vervanging van een ouder orgel. Na enkele kleine wijzigingen in de 19de eeuw werd de dispositie van het orgel tijdens de restauratie door J. van der Blik hersteld. In 1965 werd het orgel door de firma Flentrop voorzien van nieuwe balgen en in de oorspronkelijke staat teruggebracht.

In het snijwerk onder het rugwerk zijn de wapens aangebracht van grietman **Hobbe Baerdts van Sminia** en zijn vrouw **Louisa van Glinstra**, deze wapens zijn in 1990 voorzien van de correcte kleuren.

De dispositie luidt:

Hoofdwerk, C-d'''

Bourdon	16 vt
Prestant	8 vt
Holpijp	8 vt
Octaaf	4 vt
Speelfluit	4 vt
Quintprestant	3 vt
Octaaf	2 vt
Mixtuur	4-6 sterk

Rugwerk, C-d'''

Prestant	8 vt
Fluit does	8 vt
Prestant	4 vt
Fluit	4 vt
Nasard	3 vt
Octaaf	2 vt
esquialter	II
Dulciaan	8 vt

Cornet D III

Trompet Bas / Disc. 8 vt

Pedaal, C- f', aangehangen

Manuaalkoppeling

2 afsluiters

Tremulant (RW)

Toonhoogte a' = 436 Hz

L.K. van der Meer, met dank aan Betty Rozema-Frühnicht en Dolf van Weezel Errens, beschrijving 1991

Literatuur:

- Sjaak Beek, Van Sint Maarten- en Kruiskerk Uitgave van de Protestantse Gemeente Burgum
- Sytse ten Hoeve, Friese Preekstoelen De Tille 1980
- Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (zeer informatief!)

8 oktober 2022

L. K. van der Meer